

УДК 911.3

О. Ю. Савюк, асп.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра економічної і соціальної географії
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ: ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті розглянуто географічні підходи та методи дослідження якості життя сільського населення, висвітлена історія даного питання. Запропонована методика оцінювання якості життя та апробована на прикладі сільського населення Одеського регіону.

Ключові слова: сільське населення, якість життя, Одеський регіон, метод, розрахунок.

Вступ

Актуальною проблемою сучасної географії є дослідження територіальної диференціації умов життя сільського населення різних регіонів. Сільські території відокремлені від міських не лише за просторовою та функціональною ознаками, але і за рівнем та способом життя населення. З розвитком та поглибленням сучасних соціально-економічних перетворень, процесу урбанізації диспропорції у розвитку міської та сільської місцевості набули загрозливих масштабів і виступають стримуючим фактором формування високої якості життя населення.

Дослідження сільського населення в рамках концепції якості життя в географії пов'язане з розглядом територіальної диференціації та розкриттям регіональних закономірностей у формуванні якості життя на різних ієрархічних рівнях. Вивчення умов та якісних характеристик життя сільського населення традиційно проводять на трьох ієрархічних рівнях: областей, адміністративних районів, сіл/рад або сільських населених пунктів. Географи розглядають якість життя як соціо-економіко-географічну сутність умов життєдіяльності населення на даній території. Виходячи з цього, якість життя територіальної спільноти людей – це її здатність в силу специфічних умов та факторів (природних, соціально-економічних, екологічних та ін.) задовольняти власні потреби та інтереси, забезпечувати високий рівень здоров'я, відтворення процесів життєдіяльності та стійкий розвиток. Іншими словами, це – можливість людей прожити довге, здорове життя, завдяки унікальному в кожній країні доступу до ресурсів людського розвитку, забезпечити життя майбутніх поколінь, зберігши та примноживши ці ресурси [1].

Проблема якості життя вперше стала активно розроблятися в 60-х рр. минулого століття у високорозвинутих країнах. Інтерес до концепції зростав у зв'язку з переходом до постіндустріальної стадії розвитку суспільства, коли поруч з позитивними економічними змінами почали виявлятися й негативні наслідки такого зростання. Вперше термін «якість життя» з'явився в книзі економіста Дж. Гелбрейта «Суспільство достатку» в 1960 р. [3]. В радянському суспільствознавстві концепція якості життя була сприйнята вкрай критично аж до повного несприй-

няття. До поняття «якість життя» вітчизняна наука прийшла через дослідження категорій «рівень життя» та «образ життя», які були еквівалентами якості життя в зарубіжній літературі.

Сьогодні термін якості життя населення використовується представниками багатьох наук. Лишається відкритим питанням універсальної дефініції даного терміна, визначення його рамок та місця в ієрархії понять, які здатні описати життя населення. Дуже часто під якістю життя населення розуміють інтегральне поняття, яке описує ступінь задоволення населення своїм життям залежно від зовнішніх умов (природні, економічні, соціальні) та власного бачення свого життя людиною через призму певних традицій, звичаїв, власної історії.

Матеріали і методи дослідження

Сільська місцевість у сучасній Україні є потенційно депресивною, що проявляється у прогресуючому зменшенні сільського населення, зростанні частки населення похилого віку та питомої ваги працівників у сільськогосподарському виробництві. Процес урбанізації для нашої держави залишається актуальним: на відміну від розвинених країн, в яких сільські поселення відрізняються від міських лише за людністю, для України гострим залишається питання поширення міського способу життя в сільській місцевості — це і питання житлово-комунального облаштування території, соціальної інфраструктури, зайнятості населення, інвестицій тощо.

Географічна наука має оригінальний підхід до пізнання якості життя людей. Враховуючи весь накопичений досвід суспільно-географічної науки, поняття якості життя населення розглядається як результат тріади «територія — населення — умови життєдіяльності». Географічний підхід дозволяє виділити територіальні відмінності, неоднорідність в якості життя людей, яка часто носить характер чітко виражених диспропорцій та дозволяє пояснити цю неоднорідність, виходячи з причинно-наслідкових зв'язків між окремими його компонентами. Якість життя трактується з позиції комплексного та системного підходів і визначається як інтегральне поняття, що виділяє не тільки різноманітні життєві цінності, але й територіальні відмінності в якості життя міського та сільського населення, а також на національному, регіональному та мікрорегіональному рівнях. Аналіз всіх досліджених положень дозволяє сформулювати визначення якості життя населення регіону як категорію, що покликана оцінити здатність зовнішніх (територіальних, соціальних, економічних) та внутрішніх (власне бачення людиною світу) факторів, що впливають на оцінку рівня задоволення власних потреб людини через призму певних традицій, звичаїв, історії території.

В Україні концепція якості життя сільського населення стає пріоритетною. Так, одним з першочергових завдань ухвалених Концепцією державної програми розвитку інформаційного забезпечення АПК і сільського населення України на 2007–2011 рр. [2] було підвищення якості життя сільського населення, сталого розвитку сільськогосподарського виробництва і розширення можливостей учасників аграрного ринку України.

Більшість країн використовують класифікацію показників якості й рівня життя населення, підготовану експертами ООН [7], складену з таких компонентів: тривалість подальшого життя при народженні, показник грамотності дорослого населення, валове охоплення всіма видами навчання та душевої величини ВВП. В Україні для аналізу регіональних відмінностей людського розвитку прийнята

методика, яка орієнтована на безпосереднє вимірювання добробуту населення і опосередковану оцінку загальної соціально-економічної ситуації [6].

Важливим завданням для географів є визначення набору характеристик, що здатні описати умови життєдіяльності населення даного регіону. Оцінити якість життя населення через традиційний набір показників є досить важким завданням, адже суть категорії залежить від особливостей території і є різною в тому чи іншому регіоні. Набір складових якості життя залежить від поставлених завдань та масштабу дослідження і повинен враховувати територіальні та національні особливості. Сільські території як об'єкт наукового дослідження, з огляду на їх міжпредметний характер, зумовлюють застосування до них різних теорій, концепцій та підходів.

Результати досліджень та їх аналіз

На сьогоднішній день існує недостатня кількість методичних розробок присвячених дослідженню якості життя сільського населення. В сучасній географії відсутні подібні дослідження на мікрорегіональному рівні (сільрад або населених пунктів), де відмінності в умовах життя населення та відповідно його якості проявляються найбільш різко. Результати подібних досліджень спроможні надати допомогу органам регіонального управління у проведенні науково обґрунтованої політики в економічній та соціальній сферах життя сільського населення.

Нами була запропонована методика оцінювання якості життя сільського населення, яка покликана описати якісні характеристики самого населення, як-от його статеві-вікова структура, природний та механічний рух, сімейний склад, рівень здоров'я, освіти, криміногенної ситуації тощо. Можлива така ситуація, що регіони з достатньо схожими умовами життя матимуть різні характеристики життя населення внаслідок особливостей історичного розвитку регіонів, етнічнонаціонального складу, що є характерним для Одеської області. Досліджуючи добробут життя населення ми враховували такі показники, як доходи населення та їх структура, умови праці та господарювання, споживання, облаштованість житла, ведення особистих підсобних господарств, благоустрій сільських населених пунктів та показники розселення населення. Природні умови ми оцінювали з позиції придатності для землеробства та оцінювали природно-ресурсний потенціал території, де використовувались результати дослідження В. П. Руденка, зокрема бальні оцінки природно-ресурсного потенціалу Одеської області на душу населення [5] (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка якості життя сільського населення Одеського регіону

Адміністративний район	Інтегральний індекс			
	Якість населення	Добробут	Комфортність середовища проживання	Якість життя сільського населення
Ананівський	0,53	0,47	0,27	0,42
Арцизьський	0,64	0,37	0,37	0,46
Балтський	0,64	0,34	0,44	0,48
Білгород-Дністровський	0,45	0,56	0,44	0,48
Біляївський	0,59	0,56	0,80	0,65

Закінчення таблиці 1

Адміністративний район	Інтегральний індекс			
	Якість населення	Добробут	Комфортність середовища проживання	Якість життя сільського населення
Березівський	0,57	0,64	0,47	0,56
Болградський	0,65	0,54	0,56	0,59
Великомихайлівський	0,63	0,40	0,16	0,39
Іванівський	0,60	0,50	0,42	0,51
Ізмаїльський	0,65	0,48	0,46	0,53
Кілійський	0,61	0,54	0,43	0,53
Кодимський	0,55	0,41	0,45	0,47
Комінтернівський	0,58	0,69	0,54	0,61
Котовський	0,27	0,32	0,46	0,35
Красноокнянський	0,66	0,40	0,43	0,50
Любашівський	0,48	0,47	0,50	0,48
Миколаївський	0,55	0,30	0,58	0,48
Овідіопольський	0,68	0,58	0,66	0,64
Роздільнянський	0,70	0,42	0,75	0,62
Ренійський	0,55	0,65	0,20	0,47
Савранський	0,53	0,55	0,46	0,51
Саратський	0,64	0,37	0,47	0,49
Тарутинський	0,59	0,34	0,33	0,42
Татарбунарський	0,65	0,37	0,42	0,48
Фрунзівський	0,64	0,42	0,48	0,51
Ширяївський	0,50	0,16	0,51	0,39

За інтегральним індексом «якість життя сільського населення» райони були об'єднані в 5 груп: з дуже низькою, низькою, середньою, помірно високою та високою якістю життя населення. Побудована картограма (рис. 1), яка показує територіальні відмінності в якості життя сільського населення Одеського регіону.

Висновки

За індексом якості життя сільського населення регіону виділяються 4 райони з дуже високою якістю життя, це приміські райони Одещини — Овідіопольський, Біляївський, Комінтернівський та Роздільнянський. Висока якість життя сільського населення тут формується під впливом м. Одеси та її супутників — портових центрів. На даній території концентрується майже чверть сільського населення регіону, спостерігається найбільша густота сільського населення, що перевищує середні значення по області. Для населення цих районів характерний низький рівень безробіття, високий рівень доходів, найкраще розвинута соціальна інфраструктура, облаштованість житла тут має найвищі показники по області. Проблемою залишається високий рівень захворюваності населення, що пояснюється впливом негативних наслідків міста, зростає кількість стресів, нервових перенапружень, прискорений темп життя, що негативно впливає на здоров'я людини. Високою якістю життя відзначились два райони — Болградський та Березівський.

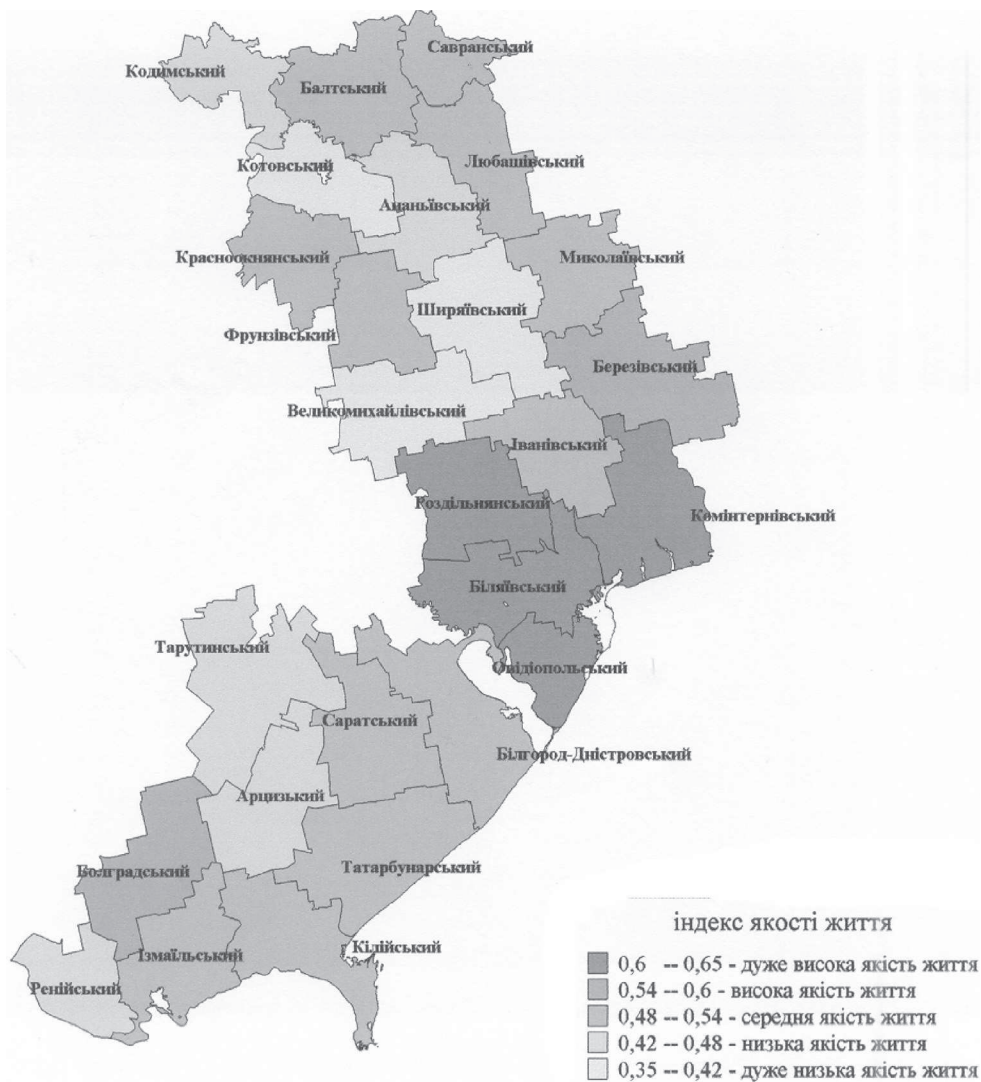

Рис. 1. Якість життя сільського населення Одеського регіону

кий, які мають хороші показники рівня здоров'я та забезпеченості населення житлом, високі показники якості довкілля та соціальної напруги, густота сільського населення є дещо вищою ніж в середньому по області. Дванадцять районів з середньою якістю життя, серед яких два придунайські райони: Кілійський та Ізмаїльський, задністровські райони — Білгород-Дністровський, Саратський, Татарбунарський, райони центральної Одещини: Фрунзівський, Іванівський, Красноокнянський та Миколаївський і три райони північної частини області: Савранський, Балтський та Любашівський. Для цієї групи районів характерні середні показники якості життя сільського населення. До групи з низькою якістю життя сільського населення ми віднесли Кодимський, Ренійський, Арцизький, Ананьївський та Тарутинський райони, тут спостерігаються низькі показники якості життя: зменшення чисельності сільського населення, найгірший рівень оснащення житла тощо. Райони-аутсайдери з дуже низькою якістю життя: Великомихайлівський, Ширяєвський та Котовський, для яких характерні найнижчі показники природного приросту, рівня здоров'я населення, високий рівень смертності немовлят та населення в працездатному віці, спостерігається постійний вплив населення.

Сучасна демографічна ситуація, що характерна для сільського населення Одеського регіону, характеризується низькими показниками народжуваності та тривалості життя, високими показниками смертності, в т. ч. і дитячої, деформованою статеві-віковою структурою, від'ємним сальдо міграцій. Головна причина цього — соціально-економічна: занедбаність сіл, недостатні інвестиції у його соціальну сферу, у покращення умов життя, низька платня за тяжку хліборобську працю, незадовільний стан охорони здоров'я та праці та ін. Місто і село значно відрізняються за характером та складністю виробництва. Тому для Одеського регіону є дуже важливим завдання пошуку заходів для підвищення якості життя сільського населення: це і подолання відособленості села від міста на основі розширення та поглиблення їх взаємозв'язків у різних сферах життєдіяльності; конкурентоспроможність сільського господарства; підвищення ролі сільського населення у вирішенні питань загальнодержавного, регіонального та місцевого значення [4]; підвищення рівня доходів селян, розвиток соціальної інфраструктури на селі.

Література

1. Гукалова И. В. Качество жизни населения: новое видение задач общественной географии // Новые географические знания и направления исследований. — К.: Академперіодика, 2006. — 326 с.
2. Концепція Державної програми розвитку інформаційного забезпечення АПК і сільського населення України на 2007–2011 роки. — <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Митин М. Б. НТР, образ жизни и идеологическая борьба // Проблемы социалистического образа жизни. — М.: Наука, 1977. — С.235.
4. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління. — Одеса: Астропринт, 2006. — 357 с.
5. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. — К.: М. Академія; Чернівці: Зелена Буковина, 1999. — 568 с.
6. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. — Одеса: Астропринт, 2005. — 632 с.
7. Human Development Report for United Nations Development Programme. — New York: Oxford University Press, 1999. — 262 p.

О. Ю. Савюк

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра экономической и социальной географии
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65026, Украина

КАЧЕСТВО ЖИЗНИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА: ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Резюме

В статье рассмотрены географические подходы и методы исследования качества жизни сельского населения, рассмотрена история данного вопроса. Предложенная методика оценивания качества жизни апробирована на примере сельского населения Одесского региона.

Ключевые слова: сельское население, качество жизни, Одесский регион, метод, расчет.

O. Yu. Savyuk

Odessa National Mechnikov's University,
Department of Economic and Social Geography
Shampansky Lane, 2, Odessa, 65058, Ukraine

QUALITY OF LIFE OF RURAL POPULATION OF THE REGION: GEOGRAPHICAL APPROACHES AND RESEARCH METHODS

Summary

In the article the geographical approaches and methods of research of quality of life the village population are considered, the history of the given question is considered. The method of estimation of quality of life is offered and an attempt of its approbation on an example of village population of the Odessa region is undertaken.

Keywords: rural population, quality of life, Odesa region, method, calculation.